

MISKOLCI EGYETEM
ÁLLAM-ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DEÁK FERENC ÁLLAM-ÉS JOGTUDOMÁNYI
DOKTORI ISKOLA

Forgács Judit

JAVÍTÁS – NEVELÉS – REINTEGRÁCIÓ
Változó fogalmak és formálódó tartalmak a szabadságvesztés
végrehajtásában

PhD értekezés tézisei
magyar nyelven

MISKOLC

2021

Tartalom

I. Az értekezés tárgya, célja és szerkezeti felépítése.....	3
II. A kutatás során alkalmazott módszerek	6
III. A kutatás eredményeinek összefoglalásán alapuló téziseim.....	7
IV. Az értekezés témájához kapcsolódó saját publikációk listája	15

I. Az értekezés tárgya, célja és szerkezeti felépítése

Hazánkban a szabadságvesztés végrehajtásához kapcsolódó kérdésekben már a kezdetektől megfigyelhető azon gyakorlati és az elméleti alapvetések között feszülő ellentmondás, amely jelentős akadályát képezi a problémák azonosításának éppúgy, mint a szakmai továbbfejlődésnek. Bár ennek mértéke és arányai időszakonként változó mértéket mutatnak a probléma tudatos kezelése évtizedek óta háttérbe szorul. Ezt bizonyítja, hogy kevés hazai kutatás foglalkozott a szabadságvesztés végrehajtásához köthető elméleti és gyakorlati ellentmondások szakma-specifikus vizsgálatával. Mindezt felismerve disszertációm három fő témakörének kijelölésével, egyfajta egyesítő szemléletet kívántam hangsúlyozni. A *javítás, nevelés, reintegráció* megnevezés a gyakorlatban használt, jogszabályi szinten is meghatározott és a tudományos életben is jelenlévő fogalmakat azonosít. E kategóriák három olyan történeti szakaszt jelölnek, amelyek historikusan, jogilag és szűkebb értelemben vett szakmai szempontok alapján is jól elemezhetőek, mert összefüggéseik nyilvánvaló kapcsolódási pontokat mutatnak. A javítás időszakának kezdetét Finkey Ferenc munkássága alapján határoztam meg, aki azt az 1830-as júliusi forradalomtól, és az azt követő európai alkotmányreformoktól számolta a méltán híres „*A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt*”¹ című művében. A nevelés fogalmával jelölt korszak az 1950-es évek elejétől induló és a sztálini büntetőpolitika térnyerését követő paranoid diktatúra kiépülésétől datálható. E fogalom ideológiai és gyakorlati tartalma rendkívül sokat változott, az átneveléstől 67 év alatt jutott el a minden pozitív hatást befogadó nevelés fogalom modern értelmezésig, amit az 2013-as kodifikáció a reintegráció fogalmának bevezetésével váltott le.

Dolgozatom kiemelt célja, hogy a jogi értelemben vett büntetést és annak jellemzőit a bűnözés jelenségéről leválasztva, a maga komplexitásában mutassam be. Ennek oka, hogy meglátásom szerint a büntetőjogi büntetés végrehajtásának arculata legkevésbé a bűn és a bűnözés egymásra hatásának eredőjeként formálódik. A büntetés – társadalmi reakcióként értelmezve – csak akkor vizsgálható, ha figyelembe vesszük,

¹Finkey Ferenc akadémiai székfoglaló értekezése, amely 1930. március 10-én hangzott el a Magyar Tudományos Akadémián.

hogy egy adott történelmi periódusban milyen társadalmi kategóriák és jelenségek voltak a meghatározóak. Vizsgálatom tárgyát képezték, hogy melyek azok a hatások, amelyek leginkább befolyással bírnak a bűnözésre, mivel a politikai ideológiák, az államot reprezentáló intézmények saját emberideáljuknak megfelelően reagálnak a bűnözésre. Ezért minden politikai-jogi rendszer a maga értékrendjének megfelelő büntetési ideológiákon alapuló büntetési rendszert alakít ki.

Értekezésem *első részében* kísérletet tettem arra, hogy a modern értelemben vett szabadságvesztés végrehajtásához kapcsolódó elméletek kialakulását mutassam be, foglalkozva a *javítás* elméletének genezisével és annak gyakorlati megvalósulásával. Közismert, hogy a filozófiai és teológiai alapokra épülő javítási elméletek a 19. század folyamán reneszánszukat élték és a relatív teóriák modernizált célkitűzéseként a speciális prevencióhoz kapcsolódva tűzték zászlajukra az emberi erkölcs javítását és lehető helyreállítását. A büntetés zárt intézeti viszonyok között történő végrehajtása központi szerepet játszik ezen elméletek igazolása tekintetében, mivel az elérni kívánt javítás leginkább a szabadságvesztéssel keretei között valósulhatott meg. Ennek megfelelően e szerkezeti egységben a legfontosabb javítási eszmét támogató tényezőt elemeztem, amely nem más, mint a *javító célzatú egyházi büntetések*, és a *bűnelkövető munka általi nevelésének* kialakulása, ezek a fenyítőházak létrejöttében és elterjedésében is meghatározó jelentőséggel bírtak. Mértékadó szakirodalmi források felhasználásával a börtönrendszerek fejlődésének vizsgálatával közelítettem meg e fejlődési vonal gyakorlati megvalósulását. Ezt követően értékeltem a javítás elméletének hazai megvalósulását, amely igen nehezen talált utat a korabeli, még mindig feudális alapon szerveződő társadalmi és jogi viszonyok között. A protestáns erkölcsfilozófiai alapokon nyugvó, osztrák hatásra formálódó magyar börtönügyre jellemző gyakorlat klasszikus büntetéstani törekvései, a Csemegi-kódex időszakában tapasztalható felemelkedés ellenére sem tudták szolgálni az erkölcsi jobbítást, a polgári értékrend kialakítását.

Dolgozatom *második részében* a 20. századra jellemző magyar végrehajtási rendszer bemutatására törekedtem. A második világháborút követően az európai büntetés-végrehajtási rendszerek két irányba fejlődtek tovább, az egyik irány a polgári

börtönügy alapjaira épülve mind a mai napig az európai normák fundamentumát képezi, míg a másik a szovjet eszme és értelmezési rendszerben teljesedett ki. A *nevelés* témakörének első részében a szovjet büntetés-végrehajtás álhumanista kényszereszközöket alkalmazó represszív gyakorlatát mutattam be. A követendő mintának számító Szovjetunióban a marxista-leninista ideológia determinista elmélete alapozta meg a *javító-nevelés* eszmerendszerét, mivel az egyén tudatának átformálhatósága, majd ennek szélsőségbe hajló gyakorlata uralta az államélet ideológiai törekvéseit. Hazánkban a cselekményük népellenes voltát felismerő és azt megbánó dolgozók vonatkozásában megnyilvánuló javító-nevelő szándék a korai Kádár-korszak lényegét megjelenítve egészen a 1970-es évek elejéig a nevelés fontos céljaként szerepelt. A nevelői feladat tényét igazoló (kriminá)l) pedagógia egyeduralmát, csak lassan egészíthették ki a modern kriminológia alapvetésein szerveződő és a kezelési elméletekhez köthető gyakorlati megoldások.

Értekezésem *harmadik fő részében* azt a célt tűztem ki, hogy bemutassam a szabadságvesztés végrehajtásának megváltozott értelmezési kereteit és bizonyítsam az ahhoz kapcsolódó új gyakorlatok kiemelt jelentőségét. A Bv. törvényben, a nevelés fogalmát felváltó *reintegráció* azonosításában jelent meg a végrehajtáshoz köthető olyan új minőségű speciális szaktudás, amely a büntetés-végrehajtás egyik legfontosabb tevékenységére a kockázatfeltárára, kezelésre és a visszailleszkedés elősegítésére irányul. Megállapításaim között szerepelt, hogy a jogszabályi változás folyamatosan igényli a végrehajtás feltételeinek, a végrehajtó állomány tudatos szakmai felkészítésének javítását. Ebben a részben dolgoztam fel a szervezeti kultúrából fakadó jellemzőket, a reintegrációs tiszt folyamatosan formálódó szerepét, és itt határoztam meg a későbbiek során a fejlesztendő területeket. Különösen ez utóbbi résztéma vizsgálatával, a reintegrációs tiszt szakmai kompetenciáira irányuló kutatások eredményeinek bemutatásával kívántam a szakma fejlődését támogatni. Ennek megfelelően disszertációm egyik legfontosabb célja, hogy hatékonyan járuljak hozzá a vizsgált területek további kutatásának elméleti és módszertani megalapozásához.

II. A kutatás során alkalmazott módszerek

A szabadságvesztés büntetés végrehajtására létrejött büntetés-végrehajtási intézményrendszer önálló szabályrendszerrel, bürokratikus struktúrával és sajátos kultúrával üzemel, ezért a rendkívül sok irányból érkező hatások összetett célokat eredményeznek. Ebben a környezetben a büntetés nem egy egyszerű társadalmi jelenségként értelmezhető, hanem komplex tartalommal, részben gyakorlati, részben szimbolikus minőséggel bír, amely általánosítható üzeneteket jelenít meg. A téma összetettsége igényelte azt a fajta *interdiszciplinaritást*, amely alapján többféle forrással és különböző módszerekkel ötvözve kíséreltem meg annak feldolgozását. A szabadságvesztés büntetés végrehajtása értelmezésében tehát olyan összetett folyamatként jelenik meg, amely a *jogtudomány és egyéb társadalomtudományok integratív szemléletmódját* tükrözi. Az olyan több tényezőből táplálkozó folyamat, mint a javítás, nevelés és reintegráció kutatása igényli a gyakorlat fejlődésének bemutatását, mert a történeti előzmények és a közelmúlt értelmezésével közelebb kerülhetünk napjaink gyakorlatának és gondolkodásmódjának megértéséhez. Az alapot jelentő jogelméleti és jogtörténeti megközelítés így kiegészült a téma szociológiai, szociálpszichológiai és pedagógiai aspektusaival – amivel már középpontba állítható és jól értelmezhető a végrehajtás gyakorlatának rendkívüli összetettsége.

A kutatáshoz kapcsolódó módszerek kiválasztását jelentősen befolyásolta disszertációm interdiszciplináris szemlélete és elméleti kerete, amely alapvetően *leíró és feltáró jellegű* kutatási stratégiára épült. A rendelkezésre álló kutatási módszerek közül ki kell emelni a *normatív metódust*, mint a legalkalmasabb módszert a jogtudományt is érintő dolgozatok esetében. Értekezésemben megtalálható az induktív és deduktív megközelítés egyaránt. Az empirikus eredmények értékelését egyrészt elmélet vezérelt, másrészt adat vezérelt megközelítések alapján végeztem. A kutatási kérdések összetettsége miatt komplex módszertan alkalmazása vált szükségessé, amelynek részét képezte a *szakirodalmi elemzésen* túl, a korábbi *kutatási eredmények*,²

² TÁMOP 5.6.3-12/1-2012-0001 kódszámú, „A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és az intenzív utógondozás modellje” című kiemelt projekt keretében valósult meg a „Büntetés-végrehajtási intézetek személyi állományának vizsgálata” elnevezésű kutatás, ahol kutatóként vettem részt. A

a rendelkezésre álló *jogszabályok és dokumentumok elemzése és értékelése*. A választott leíró és feltáró kutatási stratégiában a kvalitatív módszer dominál, ezért törekedtem arra, hogy a rendelkezésre álló szakirodalom tartalomelemzésével mélyebb összefüggéseket fogalmazzak meg. Feldolgozásra kerültek a kapcsolódó elméleti munkák, a normatív szabályozás, és nem utolsósorban a kialakult gyakorlat lényegi elemei is. A kutatás során több mint száz magyar és idegen nyelvű könyvet, tanulmányt használtam fel. Az alapvetően alkalmazott összehasonlító módszer mellett a munka tárgya szempontjából jelentős fogalmak és jogintézmények bemutatása során a pönológiai-dogmatika és a leíró-kritikai módszer nyújtott segítséget.

III. A kutatás eredményeinek összefoglalásán alapuló téziseim

1. A korai magyar börtönügy modernizációjának akadályai

A börtönügy organikus fejlődés eredményeképpen a 18-19. században jelentős változáson ment keresztül. A polgári átalakulással együtt járó szabadságesszme felértékelődésének szükségszerű következmény volt a szabadságvesztés-büntetés térnyerése. Az újfajta kihívás az eddigiektől merőben eltérő felügyeleti modell kialakítását kívánta. Az első és legfontosabb törekvésnek a bűnelkövetők biztonságos elszigetelése bizonyult a társadalom védelme miatt, mindemellett egyre hangsúlyosabbá vált a javítás, amit a munkavégzéstől, oktatástól és a vallási alapon nyugvó lelki gondozástól reméltek. A 19. század második felében bekövetkezett büntetőfilozófiai paradigmaváltás gyökeresen átalakította a bűnözéshez, mint társadalmi jelenséghez és a bűnös emberi viselkedéshez kapcsolódó gondolkodás irányát. A társadalomtudományok kiteljesedésével, a filozófiai és vallásközpontú gondolkodás kizárólagossága megingott, így a tudományos közbeszéd elfogadott elemévé válhatott, hogy a bűnözés oksági elemei tapasztalati úton feltárhatók és megismerhetők. Míg a teológia a hitre és valláserkölcsekre támaszkodott, addig a *tudományos alapokon nyugvó erkölcs* a társadalmi közösség szerepét hangsúlyozta. Európa szerte egyre inkább

Büntetés-végrehajtási Tanszék gondozásában létrejött kutatás 2011-ben és követő vizsgálat 2017-ben, amikor változó szerepének feltárásához a szerepküldők és a szerepmegvalósítók által megfogalmazott, a beosztáshoz köthető kompetenciákat vizsgáltuk meg, mindkét kutatásban kutatásvezetőként vettem részt. Majd 2021 februárjában a járványügyi helyzet hatását vizsgáltam a kapcsolattartás vonatkozásában a rendelkezésre álló adatok és interjúk segítségével.

felelősödni látszott a relatív teóriák hatása, de hazánk sem politikai, sem gazdasági szempontból nem állt még készen a változások befogadására. Az időszakra jellemző polgári átalakulás fő eszmei irányzatát – Magyarország számára – az osztrák büntetőjog és a német jogtudomány dominanciája jelentette, amely leginkább a hitbéli alapokon nyugvó javítást támogatta. Tudjuk, hogy 1852-ben az Osztrák Birodalmi Büntetőtörvénykönyv bevezetésekor a magyar börtönrendszer súlyos elmaradottsága miatt nem tudta szolgálni a modern javítás eszményét. A kiegyezést követő intenzív, magas színvonalú tudományos és szakmai vita hamarosan gyakorlati eredményeket hozott, a Csemegi-kódex hatálybalépését követően egy korszerű és az új jogi szabályozásnak megfelelő központi állami börtönhálózatnak kellett volna fokozatosan kiépülnie. Kezdetben a nem megfelelő infrastrukturális feltételek miatt nehezült el a rendszer lényegét jelentő fokozatos végrehajtási struktúra érvényesítése, majd az időben hosszan elhúzódó nagy börtönépítési program, 15-20 évet felölelve késleltette a magyar börtönügyi gyakorlat modernizációját.

A 20. század elejének társadalomtudományi eredményei jelentősen befolyásolták a büntetéstani felfogás kriminológiai nézetrendszerét, melynek lényege: a társadalomra veszélyes emberek a tudomány eszközeivel felismerhetők, a büntetéssel javíthatók. A pönológiai paradigmaváltást hazánkban a közvetítő iskola segítette, a klasszikus értékeknek dualista színezetet adva, ezt egészítették ki a pszichológiai, szociológiai és biológiai tényezőinek hatásainak felismerésén nyugvó elméletek. Ebben az időszakban Kármán Elemér és Finkey Ferenc munkássága bírt kiemelkedő értékkel. Kortársakként mindketten a modernben bízva a neveléssel kívánták a javítás fogalmát felváltani, noha tisztában voltak azzal, hogy a jobbitó szándékú büntetéstani törekvések sikerét nem lehet számon kérni a honi börtönügy gyakorlatán. Egyik legfontosabb megállapítás a javítás időszakára vonatkozóan, hogy az ideák és a realitás közti távolságért legtöbbször a végrehajtásra korlátozottan alkalmas intézményhálózat és a képzetlen személyzet volt felelőssé tehető.

2. Szovjet hatás érvényesülése az átnevelés vonatkozásában

A második világháborút követően az európai büntetés-végrehajtási rendszerek két irányba fejlődtek tovább, az egyik irány a polgári börtönügy alapjaira épülve mind

a mai napig az európai normák fundamentumát képezi, míg a másik szovjet eszme és értelmezési rendszerben teljesebben ki. Hazánkban a kommunista hatalomátvételt követő büntetés-végrehajtást vizsgálva a gyors ideológiai transzformáció volt jellemző, mivel a kiforrott háttérrel rendelkező szovjet minta készen állt arra, hogy legfontosabb elemeit szolgai módon átültessék a magyar végrehajtási gyakorlatba. A javító-nevelő munkával egybekötött átnevelés hamarosan az egyik legfontosabb vezérelvként szerepelt a büntetés-végrehajtás céljai között. Az 1920-as évektől a szovjet javító-nevelés középpontjában a haszonelvű munkáltatás állt, amelyet a politikai-világnézeti tudatformálással, a tulajdonképpeni átneveléssel egészítettek ki.

Hazánkban a szovjet gyakorlatra építő átnevelés szervezeti feltételeit az 1959-ben kiadott BM. utasítás teremtette meg, amely valójában 1960-ban a *nevelési szolgálatok felállításával* kezdődőhetett meg az 53 éven át tartó időszak, amely a reintegráció fogalmának bevezetésével zárult le 2013-ban.

3. Kritikai szemlélet megjelenése a nevelés vonatkozásában

Újabb jelentős pönológiai paradigmaváltásnak lehetünk tanúi hazánkban az 1970-es évek közepén. Nemzetközi szinten, már a második világháborút követően tudományosan bizonyított tényként kezelték a börtön intézményének diszfunkcionalitását. Egyrészt az amerikai társadalomtudományi kutatások által feltárt *prizonizációs hatások* elismerése, másrészt az angolszász kriminológia által életre hívott, medikális alapokon nyugvó *treatment* modell gyakorolt erőteljes hatást a hazai végrehajtásra. Az évtized végére a nevelő mellett megjelent a pszichológus is, elfogadottá vált, hogy a büntetés-végrehajtásnak nem csak az elítélt osztálytudatát, hanem a személyiségét is meg kell céloznia. Hangsúlyoznom kell, hogy azzal a jelentős különbséggel valósult meg mindez, hogy a személyiség formálása nem elsősorban terápiás (tehát pszichológusi), hanem inkább pedagógiai feladat jelentkezett. A nevelés történetében fontos állomás volt az 1983-ban megszületett *Büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója*, mivel lényeges hiányosságokat tárt fel szervezeti és működési szinten. Ekkor már megfogalmazódhatott az a lényeges megállapítás is, hogy a büntetés-végrehajtás szervezete – sajátos irányítási és magatartásszabályozási formák miatt – csak mérsékelten segíti elő a szabadulás utáni beilleszkedést. Az 1980-as évek

végére jellemző nevelés értelmezésében már nyoma sem volt a korábbi időszak derűs optimizmusának, mivel nyilvánvalóvá vált, hogy a börtön nem vállalhatja a családi, iskolai nevelés teljes programját, nem tűzheti ki célul a személyiség sokoldalú kibontakoztatását. A lecsökkent hatékonyságú hatásrendszer és a börtön személyiségkárosító hatásainak felismerésével alakult át a nevelés fogalma, amelynek eredményeként a hivatalos iratokból kitörölték a politika, világnézeti nevelés mindennemű maradványát. Az ezt követő időszakban a büntetés-végrehajtással kapcsolatos jogalkotás formálódása során az európai végrehajtásban meghonosodott módszerek, eszközök, célok és feladatok kerültek a szabályozás középpontjába. A rendszerváltást megelőző években megfigyelhető volt a szocialista ideológiatörésbe kerülése, amely a felnőttnevelés lényegét megjelölő emberkép szétesésével járt együtt. Az új szocialista személyiség utópiájának helyébe a jelentős bizonytalanság lépett, e mellett egyfajta pesszimizmus volt megfigyelhető, amely a nevelhetőségről alkotott kép irányába mutatott. Nemzetközi és hazai tudományos szintén egyaránt az ember nevelhetőségének kérdései, annak problematikája éles viták középpontjába került.

Az 1990-es évek első felében a politikai, szakmapolitikai és jogszabályi változások komplex módon éreztették hatásukat a nevelés gyakorlatában is. Az évtized végén egy újfajta komparatív szakmai látásmód igénye merült fel, amely egyesítette és felhasználta a pedagógiában, a szociális munkában és a pszichológiában leírt módszereket. Kutatásaim eredményei arra mutatnak, hogy ismételten a gyakorlat és az elmélet között meglévő szakadék volt a legfőbb oka annak, hogy a *nevelés tartalma nem változhatott abba az irányba, melyet a témával foglalkozó szakemberek prognosztizáltak*. Álláspontom szerint a bürokratizálódás mellett az informatikai rendszer teljes kiépülése vezethetett oda, hogy a segítő hivatástól eltávolodva a *nevelő tevékenységében a hivatalnoki szerepkör vált leginkább hangsúlyossá*. Az ezredforduló az áhított modern, minden részében megújult nevelés helyett, egy szakmailag megrekedt gyakorlatot talált, így a modernizációs törekvések csak részlegesen, vagy éppen torzult formában jutottak el a végrehajtó állományhoz. A továbbfejlődés iránya a garanciális büntetés-végrehajtáshoz kapcsolódó felduzzadt adminisztrációs tevékenység befolyása alá került. A magyar büntetés-végrehajtás európai mintákat követő *professzionalizálása*, amely leginkább a nevelést és a nevelő tevékenységét helyezhette volna egy új és

modern értelmezési keretbe, nem valósult meg. A nevelői munka veszített presztízséből, amihez az is hozzájárult, hogy nem alakult ki módszerspecifikus börtönnevelői képzés Magyarországon. A gyakorlati tevékenység diszfunkciói megmutatkoztak a szakterületek rivalizálásában, az információáramlás szakadozottságában, a professzionális módszerek teljes hiányában. Kutatásaim arra az eredményre vezettek, hogy az ezredfordulóra a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának feladatai és a nevelési tevékenységhez kapcsolódó tényezői komoly válságba kerültek. Ennek oka megítélésem szerint az volt, hogy a klasszikus pedagógia eszmerendszerére épülő, annak alapjait képező elvek egyre kevésbé szolgálták a büntetés-végrehajtási szervezet mindennapi működését.

4. A reintegrációs értelmezési keret, mint a legjelentősebb szakmai irányváltás

Börtönügyünk történetében a harmadik nagy irányváltására az 2013 januárjában elinduló büntetés-végrehajtási kodifikáció kínált lehetőséget. A Bv. törvény megteremtette annak feltételét, hogy az elítéltek magatartására vonatkozó szakmai szemléletének átértelmezése megvalósuljon. A gyakorlat ugyanis már nem elégedhet meg azzal, hogy a fogvatartott megtartja az intézet szabályait, hanem elvárja hatékony együttműködését a kötelező és a szabadon választható reintegrációs programokban. Évtizedek során a nevelés fogalmának dogmatikai pontosítása, a valós tartalmának változása ellenére rendre elmaradt, mindez azt eredményezte, hogy az elmélet szülte értelmezésre a gyakorlat helyes reflexiója hiányzott. Megkerülhetetlennek tűnik az elmélet és gyakorlat szintézise a fogalmi rendszerek szintjén is, mivel a büntetés-végrehajtás megújult tevékenységéhez hozzá tartozik a *fogalmi elemek pontosabb körülhatárolása*. Nézetem szerint a reintegrációs tevékenység fogalma, amely törekvéseiben a szabadságvesztés utáni időszakra irányul, *ki kell, hogy egészüljön a fogvatartási tevékenység fogalmával*, amelynek bizonyos elemei szintén hatást gyakorolnak a visszailleszkedésre, de jellemzően olyan elemeket tartalmaz, amelyek a fogvatartást támogatják. A jogszabály szintjén is világosan szét kell választani, ahol lehet, a fogvatartás és reintegráció sajátos területét és azokhoz egyértelmű szakmai tartalmat és konkrét feladatokat kell rendelni.

A Bv. törvény feladatrendszerét és az új jogintézményeit figyelembe véve a fogvatartás és reintegráció öt alappilléren nyugszik, amelyek magukba foglalják a *családi és a társadalmi kapcsolatok támogatását, a munkaerőpiaci esélyek javítását és a testi és a szellemi állapot megfelelő szinten tartását*. Új vagy részben új elemként azonosítható fundamentumnak tekintjük a *kockázati elemek feltárását, optimalizálását és a belső motiváció erősítését*. Mindez a pártfogással és utógondozással kiegészülve szakmailag is hatékonyan hozzájárulhat az elítéltek társadalmi visszailleszkedéséhez és újabb bűncselekmény megelőzéséhez, hatékonyan hozzájárulva a bűnmegelőzésre irányuló társadalmi elváráshoz. Kutatásaim alapján igazoltnak látom, hogy a fogvatartás és reintegráció hagyományosnak mondott alappillérei átalakultak, jelentős modernizáción mentek keresztül. A családi és társadalmi kapcsolatok támogatása, a munkaerőpiaci esélyek javítása és a testi és szellemi állapot szinten tartása tekintetében napjainkra beértek azok a törekvések, amelyek a fogvatartás európai normáihoz való csatlakozás jegyében születtek. A normalizáció elve érvényesül, amikor a szabadságvesztés végrehajtási körülményei (az elítéltek jogi helyzetét, az elítéltek életmódját, a fogvatartás anyagi, infrastrukturális feltételeit tekintve) a fogvatartási körülményekből adódó korlátozások mellett is közelítenek a szabad élet általános feltételeihez, illetve a civil, állampolgári jogi helyzethez. Továbbá megfigyelhető az a törekvés is, hogy kihasználva az infokommunikációs lehetőségeket folyamatos modernizáció zajlik a kapcsolattartás területén. A hagyományosnak mondható reintegrációs elemeken túl a Bv. törvény eddig részben ismeretlen és modern szempontokat emelt be a fogvatartás és reintegráció sikeres megvalósítása érdekében. A negyedik alappillérként számon tartott *kockázati elemek feltárása és optimalizálása és a belső motiváció erősítése* közelebb vitte hazánk végrehajtását a professzionális 21. századi elvek és értékek alapján, bizonyítottan jól működő európai rendszerekhez. Bebizonyosodott, hogy a kockázatkezelési és elemzési rendszer legnagyobb előnyeként, a büntetés-végrehajtás szakmai tevékenysége során megjelenő szakértelmet, tapasztalatot, információt rendezi egységes elvi módszertani és végrehajtási keretek közé. A továbbiakban a kockázatok kimutatásának és mérésének rendszere csak akkor lehet sikeres, ha a kockázatok csökkentésére megfelelő – lehetőleg szakmai programban megtestesülő – válaszlehetőségek állnak rendelkezésre.

A szabadságvesztés végrehajtása során alkalmazott reintegrációs programok ma már egyénre szabott eszközei a fogvatartási és bűnismétlési kockázatok csökkentésének. A végrehajtás jellegéből fakadóan a büntetés-végrehajtási rendszer elsősorban a külső motiváció eszközeivel tud élni, amelyben a jutalmazás és fenytetés a külső motivációs bázis legfontosabb elemeként van jelen napjainkban is. Mindemellett a Bv. törvény egyik kiemelt újonsága a progresszív rezsimrendszer, amely a belső motiváció erősítésén keresztül fejti ki hatását a végrehajtásba beépült átlátható és kiszámítható fokozatosság biztosításával. Az elítélt aktív és együttműködő részvétele esetén a számára felkínált reintegrációs programokban lehetősége nyílik arra – a vonatkozó jogszabályi környezettel összhangban –, hogy fogvatartásának és kapcsolattartásának lehetőségei és körülményei fokozatosan egyre nyitottabbá váljanak.

5. A reintegrációs tisztek képzésének szakmai tartalma

A reintegrációs munka nem feltétlenül és kizárólag a reintegrációs tisztek monopóliuma, akik ugyan központi szereplői a rendszernek, hiszen vitathatatlanul a reintegrációs folyamat forgáspontjában állnak. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a szolgálati beosztásokhoz kapcsolódó képzésnek a szakmai szocializáció több területén fontos szerepe van. Az egyén számára ideálisnak mondható képzés alapozza meg leginkább a törvényes szolgálatellátáshoz szükséges szakmai magabiztosságot, kezdeményezőkézséget, kreativitást, felelősségtudatot, az önálló mérlegelési körben való döntést és támogathatja a szervezeti lojalitás kialakulását és elmélyülését. A nevelők, később *reintegrációs tisztek szaktiszt-képzésének* igénye – a képzés történetét vizsgálva – folyamatosan napirenden volt, ennek ellenére a büntetés-végrehajtási oktatás rendszerében leginkább az általános tisztképzésbe beágyazva jelenik meg napjainkban is. Javaslataim között szerepel a reintegrációs tiszt funkcióira épülő szaktiszt-képzésének bevezetése, akár alapszak specializációban, akár diploma utáni szaktiszt-képzésben gondolkodva.

A rendszerváltás utáni büntetés-végrehajtási nevelés útkeresésének időszakában már prognosztizált továbbfejlődés, amely a szociális munka, vagy korrekciós nevelés irányába mutatott nem valósult meg.

Ezzel párhuzamosan a kutatások arról tanúskodnak, hogy a 21. század elején elindult folyamat, amely a reintegrációs szakterület humán értékeitől való eltávolodást jelentette, befejeződni látszik. A szervezeti kultúrát jelentősen befolyásoló katonai hagyományok, a bürokratikus rendszer intenzív jelenléte, erős hatást gyakorol a reintegrációs tiszt szerepmagatartására. A jogalkotó által meghatározott feladat- és célrendszer, illetve annak gyakorlati megvalósulása között feszülő ellentmondásos elvárások következményeként, egyfajta *szakmai értékkonfliktus* övezte a gyakorlatot. Mindez abból táplálkozott, hogy segítőként is át kellett venni a leginkább felügyelőkre jellemző magatartás mintákat és meg kellett felelni a rendszer által közvetített értékeknek és elvárásoknak. *E szerepkonfliktus következményét* empirikus kutatásaim során igyekeztem bizonyítani, amelynek eredményeként megállapítottam, hogy a reintegrációs tisztektől elvárt ismeretek és tulajdonságokon belül az elmúlt években karakteres átrendeződés volt megfigyelhető. A hagyományos humán értékek egyre inkább háttérbe szorultak, helyüket a fogvatartás világához szorosan köthető ismeretek és tulajdonságok vették át, amelyek leginkább a hivatalnoki szerepkörbe beépülve azt erősítették tovább. A szakma egészséges továbbfejlődésének érdekében azonosítani kell az aktuális tendenciákat, tudomásul véve a humán segítő foglalkozási szereptől való eltávolodást, és támogatni szükséges a fogvatartás szervezői tevékenységéhez kapcsolódó tudáselemek megerősítését.

6. Modellkörlet – egy lehetséges kitörési pont

A fogvatartás és reintegráció sikerének hátterében több tényező áll. Számunkra az egyik legfontosabb, de legnehezebben befolyásolható tényező a személyi állomány beállítódása a szabadságvesztés büntetés mindennapi gyakorlatában. A *modellkörlet kísérlet* abból a feltevésből indult ki, hogy a büntetés-végrehajtás egyik legfőbb alapértékét hordozó személyi állományt, s a rá jellemző szervezeti struktúra diszfunkcióit csoport szinten kell kezelni. A kialakításánál fontos szempont volt, hogy a már alkalmazott struktúrába illeszkedjen és minimális anyagi ráfordítást igényelve, a reintegrációs hatékonyságot jelentősen növelve működjön. Az egyik legfontosabb elvárás volt a modellkörlettel kapcsolatban, hogy számolja fel a polarizált körletstruktúrát és mozgósítsa, leginkább a felügyelői állományban meglévő

kiaknázatlan szakmai potenciált. Javaslataim között szerepel a modellkörlet kezdeményezés kiszélesítése, kezdetben csak a speciális fogvatartottakat magába foglaló részlegeken, később viszont annak kiterjesztése az elítéltek teljes körére. Vallom, hogy a rendelkezésre álló eszközeink optimalizálásával munkánk hatékonysága növelhető.

IV. Az értekezés témájához kapcsolódó saját publikációk listája

1. *Andragógus vagy nevelő?* Börtönügyi Szemle 15. évf. 2. szám 1996. 4. p., 93-96. p.
2. *Forgács Judit – Hanzi Attila – Kiss Mónika: Legjobb gyakorlat tréning: hallgatói kézikönyv.* Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BvOP) Budapest, 2004.
3. *A fogva tartottak kapcsolattartása.* In: Kriminológiai Közlemények különkiadás, Bizalom-társadalom-bűnözés, V. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga; Bíbor Kiadó, Miskolc, 2006. 141-151. p.
4. *Forgács Judit – Kántor Gáspár: Büntetés-végrehajtási nevelés.* Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központja, Budapest 2006.
5. *Milyen a nevelői profil 2011-ben?* Előadás a "Tudományos kutatások és eredmények a büntetés-végrehajtásban" (Budapest, 2011. november 24.) című tudományos konferencián 2011.
6. *Büntetés-végrehajtási nevelés.* In: Farkas, Gábor (szerk.) Büntetés-végrehajtási igazgatás. Rendészeti Szakvizsga Bizottság, Budapest 2012.16. p., 144-159. p.
7. *Merre tart a nevelés?: A nevelői profil vizsgálata.* Börtönügyi Szemle 31. évf. 1. szám 2012.10. p., 63-72. p.
8. *Miért beteg a magyar büntetés-végrehajtási nevelés?* Börtönügyi Szemle 32. évf. 2. szám 2013. 16. p., 1-16. p.
9. *Változó nyomvonalon: A nevelői funkció formálódása a 80-as évektől napjainkig.* In: Deák, Ferenc; Pallo, József (szerk.) Börtönügyi kaleidoszkóp: Ünnepi kötet dr. Lőrincz József 70. születésnapja tiszteletére. Büntetés-végrehajtási Szervezet Tudományos Tanácsa, Budapest 2014. 11. p., 92-102. p.

10. *A 2015-ös modellkörlet-kísérlet elméleti alapjai.* In: Csóti, András (szerk.) *Körletmozaikok 2015: "A büntetés-végrehajtási intézetek személyi állományának vizsgálata"* című kutatás tanulmányai. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BvOP), Budapest 2015. 20. p., 75-94. p.
11. *Miért éppen modellkörlet? Három érv a modellkörlet bevezetése mellett.* *Börtönügyi Szemle* 35. évf. 1. szám 2016. 11. p., 81-91. p.
12. *Nevelés a represszió árnyékában: Eszmék és végrehajtás a szovjet és magyar börtönügy '50-es éveiben.* *Börtönügyi Szemle* 36. évf. 1. szám 2017. 17. p., 35-51. p.
13. *Vezérmotívum – A szovjet büntetés-végrehajtás kialakulása.* In: Szabó, Miklós (szerk.) *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium – Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai* 17. Bíbor Kiadó, Miskolc 2017. 19. p., 55-74. p.
14. *Emberi méltóság a bebörtönzés körülményeinek tükrében – különös tekintettel a minimális lakótér biztosítására.* In: Szabó, Miklós (szerk.) *Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa.* Miskolc 2017. 6. p., 89-94. p.
15. *Forgács Judit – Nagy Anita: Jogérvényesítés a büntetés-végrehajtási jogviszonykeretei között különös tekintettel kártalanítás jogintézményére.* In: Szabó, Miklós (szerk.) *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium – Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai* 17. Bíbor Kiadó, Miskolc 2017. 20. p., 75-94. p.
16. *The Role of Regular Contacts in the Reintegration of Prisoners.* In: Szabó, Miklós (szerk.) *Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2017. november 16.: Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa; Miskolci Egyetem Tudományos és Nemzetközi Rektorhelyettesi Titkárság, 2018. 3. p., 25-29. p.*
17. *Büntető eljárásjogi elemek a fogvatartottak fegyelmi felelősségre vonásában.* *Magyar Rendészet* 18. évf. 1. szám 2018. 16. p., 127-142. p.
18. *A fogvatartottak kártalanítása az Emberi Jogok Európai Bírósága joggyakorlata tükrében.* *Hadtudományi Szemle* 11. évf. 3. szám 2018. 18. p., 222-239. p.

19. *A fogva tartás és reintegráció fogalmi megközelítése.* In: Czenczer, Orsolya; Ruzsonyi, Péter (szerk.) Büntetés-végrehajtási reintegrációs ismeretek. Dialóg Campus Kiadó-Nordex Kft, Budapest 2019.18. p., 37-54. p.
20. *Kockázati elemek feltárása és optimalizálása a fogva tartás során.* In: Czenczer, Orsolya; Ruzsonyi, Péter (szerk.) Büntetés-végrehajtási reintegrációs ismeretek. Dialóg Campus Kiadó-Nordex Kft, Budapest 2019.11. p., 55-65. p.
21. *A belső motiváció erősítése a fogva tartás során.* In: Czenczer, Orsolya; Ruzsonyi, Péter (szerk.) Büntetés-végrehajtási reintegrációs ismeretek. Dialóg Campus Kiadó-Nordex Kft, Budapest 2019.16. p., 67-82. p.
22. *Forgács Judit – Pallo József: Changes in the Hungarian Correctional after Peace of Trianon.* Casopis Nauoa – Seria Pravo 2020. 26. p., 1-26. p.
23. *Prizonizáció és kapcsolattartás – a reintegráció gátló és segítő tényezői a büntetés-végrehajtásban.* In: Barabás, A. Tünde (szerk.) Alkalmazott kriminológia Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2020.7. p., 597-603. p., 654 p.
24. *Rendszerváltozás a börtönnevelésben* Belügyi Szemle 2021. 69. évf. 2. szám 13. p., 213-225. p.
25. *Az elítéltekkel végzett segítő munka.* In: Rosta, Andrea; Rostáné, Riez Andrea Szociálpedagógia-szakszociálpedagógia, L'Harmattan, Budapest 2021. 381-408 p.

